

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΣΥΜΠΟΣΙΑ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Ἡ τῇ ἐλληνικῇ φυλῇ ἔμφυτος θερμότης τῶν αἰσθημάτων, καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς μετὰ τῶν ἐταίρων ἀναστροφῆς, καὶ τῆς φιλικῆς διαχύσεως, κατέστησαν συνήθη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τὰ συμπόσια. Κατέχουσι δὲ ταῦτα ἐπίσημον θέσιν ἐς τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ἀναφαίνονται ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν μορφῇν, ἥτις ἀργότερον ἐπισκιάζεται ὅπως οὖν ὑπὸ τὴν παρείσακτον πολυτέλειαν τοῦ Ἀσιατικοῦ πολιτισμοῦ.

Πολλάκις ἐθεωρήθη ὡς παράδοξον, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὁ συνήθως ἀξιοθαύμαστος ἐπὶ λιτότητι, ἐτύγχανεν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τοσοῦτον ἀσθενής. Ἀλλ' ἐστὶν ἄδικος ἡ μομφή αὕτη. Ὁ Ἕλλην ἐζήτει εἰς τὰ συμπόσια, οὐχὶ τὴν ἀδραν δίαιταν, καὶ τὴν τρυφήν, ἀλλὰ τὰ θέλγητρα τῆς ὁμηγύρεως, καὶ τὴν πνευματικὴν κίνησιν. Ἡ ὡραία Ὀμηρικὴ ἔκφρασις “οὔδ' ἐτι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς εἴσης”, τυπικὴ καταστάσα ἐν παντὶ περὶ δείπνου λόγῳ, ἀρκεῖ πρὸς πλήρη τοῦ ἰσχυρισμοῦ ἡμῶν ἀπόδειξιν. Ἰλ. Α. 468. Η. 320¹. Καὶ ἀληθῶς τὰ ἐλληνικὰ συμπόσια ἔτρεφον πολὺ μᾶλλον τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, ἢ τὴν γαστέρα, ἀσυγκρίτως δὲ σπουδαιότερα τῶν φαγητῶν ἐθεωροῦντο τ' ἀπαραίτητα αὐτῶν ἐπακόλουθα, ἡ μουσικὴ, καὶ ὁ χορός. Ὁ Πλούταρχος² ἀναφέρει τὴν εὐφυᾶ ῥῆσιν τινος, ὅστις παρακαθίσας μόνος εἰς τὴν τράπεζαν “— βεβρωκέναι, μὴ δεδειπνηκέναι σήμερον” — εἶπε· καὶ ὁ Ἀλέξιος παρ' Ἀθηναίῳ³ λέγει τὰ ἐξῆς·

Ἐπὶ ἰδιώτην ἄνδρα μονοσιτοῦντ' ἰδοὺς,
ἢ μὴ ποθοῦντ' ὥδ' ἄς, ποιητὴν, καὶ μέλη,
τὸν μὲν ἰδιώτην τοῦ θείου τὸν ἡμισυν
ἀπολωλεκέναι νόμιζε· τὸν δὲ τῆς τέχνης
τὴν ἡμίσειαν· ζῶσι δ' ἀμφοτέρω μοῖαι.

¹ Κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ FRIEDREICH „das Herz hatte auf dem Mahle Antheil“ Σ. 248. Ἡ καρδία συνεμερίζετο τοῦ φαγητοῦ.

² Πλούταρχος Συμπόσιον, III.

³ Ἀθήναιος, II. Σ. 47.

Εἰσὶ δὲ ἀληθῶς παντὸς θαυμασμοῦ μᾶλλον ἄξια τὰ ἐλληνικὰ συμπόσια, αἱ χαρίεσαι αὐταὶ συναναστροφαί, καθ' ἃς αἱ φιλοσοφικαὶ τῶν δαιτυμόνων διαλέξεις ἀνεμιγνύοντο πρὸς τὸ ᾄσμα τῶν ἀοιδῶν, καὶ τῶν ὀρχηστρίδων. Σύμπας ὁ Ἀθήναιος οὐδὲν ἐστίν, ἢ περιγραφῇ τοιοῦτου συμποσίου.

Ἐν τούτοις, καίτοι ἦσαν ἤδη τοσοῦτον συνήθη τὰ συμπόσια ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς χρόνοις, ὥστε πάντες μὲν οἱ εὐγενεῖς ἦσθιον παρὰ τῷ Βασιλεῖ, ἢ ἄρχοντι, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς λέγει τὰ ἑξῆς·

Οὐ γὰρ ἔγωγέ τι φημι τέλος χαριέστερον εἶναι
ἢ ὅτ' εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κάτα δῆμον ἅπαντα,
δαιτυμόνες δ' ἀνά δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ
ἡμενοὶ ἐξείης, παρὰ δὲ πλήθωσι τράπεζαι
σίτου καὶ κρειῶν, μέθυ δ' ἐκ κρητῆρος ἀφύσσων
οἶνοχόος φορέῃσι καὶ ἐγγεῖη δεπάεσσιν· —
τοῦτό τι μοι κάλλιστον ἐνὶ φρεσὶν εἶδεται εἶναι.

Ὀδ. I. 5—11.

Ἡ λιτότης αὐτῶν τούτων τῶν συμποσίων, καὶ συμπάσης τῆς ἐποχῆς ἦν τοσαύτη, ὥστε οἱ θαυότερον ἐγκύπτοντες εἰς τὰ πράγματα, ἐκ τῶν δύο τούτων κατὰ φαινόμενον ἀντιθέτων, τὴν λιτότητα ἐξαίρουσι, καὶ θεωροῦσιν ὡς χαρακτηρίζουσαν ἰδίως τοὺς χρόνους ἐκεῖνους. Ἀποδίδουσι δέ, ὡς καὶ ἡμεῖς, τὸ φαινόμενον τῶν συμποσίων εἰς λόγους ἀσχέτους πρὸς τὴν φιληδονίαν καὶ τρυφηλότητα. Ἐὰν δέ τινες, ὡς ὁ Πλάτων καὶ Λουκιανός, κατηγόρησαν τῶν λόγων τοῦ Ὀδυσσεύς, ἤχθησαν εἰς τοῦτο διότι ἔλαβον αὐτοὺς μεμονωμένους, καὶ οὐχί, ὡς ἔδει, διαφωτιζομένους ὑπὸ τοῦ ὅλου πνεύματος τοῦ Ὀμηρικοῦ αἰῶνος.

Ἡσθιον δὲ κυρίως οἱ ἄνθρωποι τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων τρεῖς τῆς ἡμέρας, καὶ καλοῦνται τὰ τρία ταῦτα ἐμβρώματα (repas, meal, mahl) παρὰ τῷ ποιητῇ ἄριστον, δεῖπνον, καὶ δόρπος. Ἴδου τὶ περὶ αὐτῶν λέγει ὁ Εὐστάθιος¹, ὅστις, πλὴν τῶν παραδόξων ἐτυμολογιῶν, συμφωνεῖ πληρέστατα μετὰ τοῦ σχολίου τοῦ Διδύμου. “Ἰστέον ὅτι τρισὶ τροφαῖς ἐχρῶντο οἱ παλαιοί· ὦν τὸ πρῶτον ἐκαλεῖτο ἄριστον, γιγνόμενον πάνυ πρωΐ, ἅμα ἡοῖ φαινομένη, Ἄρεος ἰσταμένου, ὡς καὶ ἡ τοῦ ὀνόματος ἐτυμολογία δηλοῖ. Εἶτα τὸ δεῖπνον,

¹ Εὐστάθ. εἰς Ὀδ. B. 20. Σ. 14. 32. Δίδυμος εἰς τὸν αὐτὸν στίχον.

μεθ' ὃ ἔδει ποιεῖν, ὃ καὶ ἄριστον φασί τινες, τρίτον δὲ δόρπος ἐναντίον ἀρίστω, ἥνικα δόρυν παύεται, ὅπερ ἡμεῖς παρὰ τὸ δεῖν τότε ὕπνου, δεῖπνον καλοῦμεν". Καὶ ὁ Παλαμήδης δὲ λέγει τῷ Αἰσχύλῳ, παρ' Ἀθηναίῳ¹ "— Σίτον δὲ εἰδέναι διώρισται ἄριστα, δεῖπνα, δόρπα δ' αἰρεῖσθαι τρία". Ἀλλ' ἀτυχῶς αἱ ἐκφράσεις αὗται οὐδεμίαν ἔχουσι παρ' Ὀμήρῳ μονιμότητα, τῆς μιᾶς πολλάκις λαμβανομένης ἀντὶ τῆς ἐτέρας. Ὁ TERPSTRA ἐκφράζεται περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὡς ἑξῆς. „— Qua diei hora epulati sint heroes accurate definire multi frustra conati sunt. Nam illi heroica tempora ex iis, quae vivebant, dijudicarunt, et quantum sua vitae ratio ab istorum hominum vita differet cogitare omnino neglexerunt. Tria fuerunt δαιτὸς genera, quod ex Homero omni dubio certius constat, sed nec ubique illa a se invicem distinguuntur, nec definitum et idem semper tempus fuit, quo singula sumerent, nec denique ullius herois mentionem fieri memini, qui eodem die ter cibo uteretur. Modo enim per totum diem epulantur heroes, modo cibum capiunt ubi vel res ita ferunt, vel fames postulat"². Κατ' ἄλλους δὲ πάλιν ἡ λέξις δεῖπνον ἦν γενική, μὴ σημαίνουσα ὠρισμένον ἔμβρωμα, ἀλλὰ λαμβανομένη ἀδιαφόρως δι' οἶον ὅτι ἐξ αὐτῶν³. Ἡ εἰκασία ὁμῶς αὕτη φαίνεται ἡμῖν ὀλίγον ὀρθή.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει κατὰ τὰ πλεῖστα τῶν χωρίων ἡ πρώτη παρατιθεμένη τροφή ἦν τὸ ἄριστον, ἐλαμβάνετο δ' αὕτη "ἅμα ἡοῖ

¹ Ἀθηναῖος I. Σελ. 11.

² Ἡτοι "— Πολλοὶ μάτην ἐπεζήτησαν τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς ὥρας, καθ' ἣν ἐδείπνουσιν οἱ ἥρωες. Ἀλλ' οὗτοι οὐδόλως διέκριναν τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους ἐκείνων, καθ' οὓς ἔζων, καὶ ἡμέλησαν ὅλως τῆς μελέτης τῆς διαφορᾶς, ἥτις ὑφίστατο μεταξὺ τῆς διαίτης αὐτῶν καὶ τῆς τῶν ἡρώων. Τρία ὑπάρχον δαιτὸς εἶδη, ὅπερ θετικῶς ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐξάγεται, ἀλλ' οὐδὲ διακρίνονται ταῦτα τὸ ἐν τοῦ ἐτέρου, οὐδ' ὁ χρόνος ἐτύγγχανεν ἀμετάβλητος, καθ' ὃν ἕκαστον αὐτῶν ἐλαμβάνετο, οὐδέ, συνελόντι εἰπεῖν, ἐνθυμοῦμαι νύξεως ἥρωός τινος, καταδεικνυούσης, ὅτι εἰθίζοντο τρία ἐδέσματα καθ' ἑκάστην. Ὡστε, ἡ διετέλουν τὰ ἐδέσματα τῶν ἡρώων παρατεθειμένα δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἡ ἥσθιον οὗτοι ὁσάκις καὶ ὅπου ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων προσετύγγχανεν, ἡ ὁπόταν ἡσθάνοντο τοὺς κλισμοὺς τῆς πείνης". TERPSTRA Antiquitas Homerica Libr. III. C. III.

³ Ἀθηναῖος. E. 20, 193. Εὐστάθιος εἰς Ἰλ. I. 86. Σ. 833. 2. εἰς Ὀδ. A. 42. Σελ. 1791. 25.

φαινομένην” Ἰλ. Ω. 124. Ὀδ. Π. 2, καὶ συνέχειτο, κατὰ τὸν Εὐστάθιον, ἐξ ἄρτου καὶ οἴνου. Καὶ ὁ Πλούταρχος δὲ λέγει περὶ τούτου “— Φασὶ γὰρ ἐκείνους, ἐργατικοὺς ἅμα καὶ σώφρονας ὄντας, ἔωθεν ἐσθίειν ἄρτον ἐν ἀκράτῳ, καὶ οὐδὲν ἄλλο· δι’ ὃ τοῦτο μὲν ἀκράτισμα καλεῖν, διὰ τὸν ἄκρατον”¹. Ἐν δὲ τῷ σχολίῳ εἰς Θεόκριτον, “— Οἱ μέλλοντες πολεμεῖν, πρωΐας ἔτι οὔσης, ὀλίγον τινα ἥσθιον ἄρτον, καὶ ἄκρατον οἶνον ἔπινον, ὥς θερμοὶ ᾧσι, καὶ μὴ δειλιῶσιν, ὃ καὶ ἀκρατισμὸν ἐκάλουν”². Εἰς τὰ χωρία ταῦτα, τὰ κατὰ δάθος ὀρθά, συμβαίνει σύγχυσις τις ὡς πρὸς τὴν λέξιν, διότι, καίτοι πρόκειται περὶ τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς, δίδοται εἰς τὸ ἄριστον ἢ ὀνομασία ἀκράτισμα, ἣτις τυγχάνει μεταγενεστέρα. Ἐκ τούτων δ’ ἐξάγεται ὅτι διετηρήθη τὸ ἄριστον σχεδὸν ἀπαράλλακτον κ’ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, τῶν ἐν τῇ κλασικῇ ἐποχῇ ζώντων ἀριστούντων καὶ τούτων δι’ ὀλίγου ἄρτου καὶ οἴνου, δι’ ὃ καὶ ὁ Ἀθήναιος, ὁμιλῶν περὶ ἀρίστου Ὀμηρικοῦ, παρατίθῃσι “— Λέγει δὲ τὸ πρωῒνον ἔμβρωμα, ὃ ἡμεῖς ἀκρατισμὸν καλοῦμεν, διὰ τὸ ἐν ἀκράτῳ βρέχειν, καὶ προσίεσθαι ψωμούς”³. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἀριστομένης παρὰ τῷ αὐτῷ:

ἀκρατοῦμαι μικρὸν εἴθ’ ἤξω πάλιν,
ἄρτου δις ἢ τρίς ἀποδακῶν.

Ἀλλὰ φαίνεται οὐχ ἥττον ὅτι συνέβη παραλλαγή τις, λαμβανομένου κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οἴνου ἀκράτου, ἀντὶ τοῦ κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν ἐν χρήσει, τοῦ μεθ’ ὕδατος μεμιγμένου. Ἐπιβάλλεται δὲ ἡ εἰκασία, ὅτι τότε μετεβλήθη καὶ ἡ ὀνομασία ἄριστον εἰς ἀκράτισμα⁴. Ἄν τὸ ἄριστον παρετίθετο ἐν τῷ δώματι, προσερχομένων τῶν δαιτυμόνων, ὥς διὰ τὰ λοιπὰ ἐμβρώματα, ἀγνοοῦμεν. Πιθανώτερον ὅμως ἐλαμβάνετο παρ’ ἐκάστου κατ’ ἰδίαν, καὶ τοῦτο φαίνεται ὑποδεικνύουσα ἡ σιωπὴ τοῦ Ὀμήρου.

Τὸ δεῖπνον ἦν τὸ κυριώτερον τῆς ἡμέρας ἔμβρωμα, καὶ ὥρα αὐτοῦ ἡ μεσημβρία. Ἰλ. Β. 381. Κ. 578. Ὀδ. Ι. 311. Γνωρίζομεν δὲ περὶ αὐτοῦ τ’ ἀκόλουθα. Πρῶτον ἐλούοντο τῶν δαιτυ-

¹ Πλούταρχος, Συμπόσιον Η. 64

² Πλούταρχ. εἰς Θεόκρ. Σ. 151.

³ Ἀθήναιος. Ι. Σ. 11.

⁴ Ἰδὲ STERN, *Rerum convivalium apud veteres adiumbratio* 1833. 4.

μόνων αἱ χεῖρες ὑπὲρ ἀργυρᾶ κανᾶ, ἅτινα προσήγοντο ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν δμῶν· ἐχεῖτο δὲ τὸ ὕδωρ ἐπ' αὐτῶν ἐκ χρυσῶν προχόων. Ὅδ. Α. 137. Ἡ νίψις τῶν ποδῶν φαίνεται ὅτι εἰσήχθη κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους¹. Μετὰ τοῦτο ἐφέροντο ὑπὸ τῶν δμῶν αἱ τράπεζαι, καὶ ἐκαθαρίζοντο ἐντὸς τοῦ δώματος διὰ σπόγγου², καίτοι ἅπαξ πλυθεῖσαι. Ὅδ. Α. 111. Φαίνεται δὲ ὅτι ἕκαστος δαιτυμὼν εἶχε συνήθως ἰδίαν μικρὰν τράπεζαν, Ὅδ. Ο. 466. Ρ. 333. Ἀλλ' ὑπῆρχον εἰς τὸν κανόνα τοῦτον ἐξαιρέσεις, διότι ἐν Ὅδ. Δ. 56, εἰκάζεται ὅτι παρεκάθηντο ἐνίοτε καὶ δύο εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν. Εἰς σπανίας δὲ περιστάσεις φαίνεται ὅτι καὶ μία μόνη τράπεζα παρετίθετο διὰ πάντας. Ἰλ. Ι. 216. Α. 628.

Τοποθεθεισῶν τῶν τραπεζῶν, οἱ δαιτυμόνες παρεκάθηντο· τὸ ἔθιμον τοῦ κατακλίνεσθαι φαίνεται μεταγενέστερον τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς. Ἐξετέλουν δὲ τὴν ὑπηρεσίαν αἱ δμῶαί, ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ δαιτρὸς τις, ἐντεταλμένος τὴν κατάτμησιν τοῦ κρέατος, ὅπερ, ἐλλειπόντων τῶν νῦν ἐν χρήσει ἐργαλείων, περονῶν καὶ ἄλλων, κατεμερίζετο δι' ἕκαστον δαιτυμόνα εἰς μικρὰ τεμάχια, πρὶν ἢ παρατεθῇ, Ὅδ. Α. 141. Ὁ δαιτρὸς οὗτος [ἐκάθητο παρ' ἰδιαιτέραν τράπεζαν, ἐφ' ἧς ἐξετέλει τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ· τὰ δ' εἰσφερόμενα κρέατα ἐτίθεντο ἀμέσως πρὸ αὐτοῦ, ὅπως κατακοπῶσιν. Ὅδ. Ρ. 331. Τὴν κατάτμησιν ταύτην ἐπέδλεπον πολλάκις αὐτοὶ οἱ δαιτυμόνες, Ἰλ. Ι. 209. Ὅδ. Α. 112. Ο. 146. Ἦσαν δὲ συνήθως αἱ διδόμεναι εἰς ἕκαστον μερίδες ἴσαι, ἀλλὰ τιμητικῶς ἐδίδοτο ἐνίοτε εἰς ἐπίσημον πρόσωπον μερὶς καλλιτέρα, ἢ μείζων. Ἰλ. Η. 321. Ὅδ. Ξ. 437.

Ὅπως δὲ συγκερῶσι τὸν οἶνον εἰς τοὺς κρατῆρας, καὶ χέωσιν εἶτα αὐτὸν τοῖς δαιτυμόσιν, ὑπῆρχον ἴδιοι οἰνοχόοι, Ἰλ. Β. 128. Ἀλλ' ἐνίοτε, πρὸς πλείονα τιμὴν, ἐξετέλουν τὸ καθῆκον τοῦτο καὶ αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ οἰκοδεσπότου, Ὅδ. Ο. 141. Ἐδίδοτο δὲ καὶ ὁ οἶνος κατ' ἴσας μερίδας, ἐξαιρουμένων τῶν πρεσβυτέρων, ὧν ἡ μερὶς ἦν μείζων, καὶ ἐκαλεῖτο γερούσιος οἶνος. Ὅδ. Ν. 8. Τὴν ἔκφρασιν ταύτην ἐσφαλμένως τινὲς μετέφρασαν διὰ τοῦ οἶνος παλαιός.

¹ BECKER, Charikles. T. 2. Σ. 270.

² Haec tibi sorte datur tergendis spongia mensis. Martial I. XIX. Epigr. 144.

Ἐμίγνυτο δὲ ὁ οἶνος μετὰ τοῦ ὕδατος ἐν τοῖς κρατῆρσι, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐπληροῦντο εἴτα μέχρι χειλέων τὰ κύπελλα.

Κοῦροι δὲ κρατῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

Ἰλ. Α. 470. Ι. 175. Ὀδ. Α. 148.

Τὴν ἑκφρασιν ταύτην ἐκλαμβάνει ὁ Βιργίλιος¹ ὡς σημαίνουσιν, ὅτι ἐπεστέψαντο τοὺς κρατῆρας δι' ἀνθέων, ἀλλ' οὐχὶ ὀρθῶς, καθ' ὅσον τὸ ἔθιμον τοῦτο ἦν εἰσέτι ἄγνωστον ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ἐποχῇ, δηλοῖ δ' ἀληθῶς ὅτι ἐνέπλησαν αὐτοὺς τοσοῦτον, ὥστε ὁ οἶνος ὑπερχειλίζων ἀπετέλει εἶδος στεφάνης².

Τὸ κύπελλον ἐδίδετο τιμητικῶς πρῶτον τῷ πρεσβυτέρῳ, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται ὁ Πεισίστρατος δοῦς αὐτὸ πρῶτον τῇ Ἀθηνᾷ, καθ' ὅσον αὕτη, τὴν μορφὴν λαβοῦσα τοῦ Νέστορος, ἐφαίνετο ὁ πρεσβύτερος τῶν συνδαιτυμόνων. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ παρῆν καὶ ὁ Μενέλαος, ὥστε κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους ἡ λευκὴ κεφαλὴ προετιμᾶτο τῆς ἐστεμμένης. Ὀδ. Γ. 52. Ὁ πρῶτος δὲ λαμβάνων ἐπέρα τὸ κύπελλον τῷ πρὸς τὰ δεξιὰ γείτονι αὐτοῦ, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὁ Εὐστάθιος, παραβάλλων τὰ λεγόμενα ἐν Ἰλ. Ι. 224, καὶ τὰ ἐν Ὀδ. Ν. 53, φρονεῖ ὅτι τὸ κύπελλον ἐκυκλοφόρει ἅπαξ πλήρες, ἐν εἵδει χαιρετισμοῦ παρὰ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἕτερον διδόμενον, καὶ μετὰ τοῦτο μόνον ἤρχετο ἡ ἐξ αὐτοῦ πόσις. Ἰλ. Ι. 670. Κατὰ τὰ πλεῖστα τῶν δεῖπνων, καὶ οὐχὶ πάντοτε, καὶ ἰδίως εἰς τὰ διδόμενα μετὰ θυσίαν, ἐσπένδετο τοῖς Θεοῖς, καὶ μερὶς τοῦ κρέατος ἐκαίετο εἰς τιμὴν αὐτῶν³, Ἰλ. Ι. 219.

Τὰ φαγητά, τὰ παρατιθέμενα εἰς τὰ ὑπὸ ἄλλας ἐπόψεις πολυτελεῖ ταῦτα δεῖπνα, ἦσαν ἀπλούστατα, καὶ συνέκειντο ἰδίως ἐξ ὀπτῶν ἀρνίων, βοείων, καὶ χοιρείων κρεάτων. Ὡς μόνον δὲ ποτὸν ἐχρησίμευσεν ὁ συγκεκρασμένος οἶνος. Ἡ λαιμαργία καὶ τρυφή κατακρίνονται ἐν πάσῃ προστυχούσῃ περιπτώσει. Ἡ Ἀθηνᾷ λέγει ὅτι ἄτοπόν ἐστι τὸ παρακάθησθαι ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν τράπεζαν. Ὀδ.

¹ VIRGILIUS I. 723.

² NITZSCH, I. B. 31. BUTTMANN, Lexilogie, I. Σ. 97.

³ FRIEDREICH, §. 142.

Γ. 335, οἱ δὲ μνηστῆρες κατηγοροῦνται ἐπανελημμένως ἐπὶ τῇ ἀκρασίᾳ αὐτῶν. Ὅδ. Α. 150. Ἡ μέθη προῦκάλει τὴν κοινὴν περιφρόνησιν, καὶ ὁ οἶνος παρίσταται ὡς φέρων δι' αὐτῆς τοὺς ἀνθρώπους εἰς παραφροσύνην. Ὅδ. Γ. 137. Κ. 555. Ξ. 466. Φ. 293. Ἡ ἔκφρασις οἶνοβαρὲς ἐστὶν ὕβρις δεινὴ, ἣν μόνον ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς παραφορᾶς αὐτοῦ ἐκσφενδονίζει κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὁ Ἀχιλλεύς, Ἰλ. Α. 225. Καὶ ὁ μῦθος δὲ τοῦ Κύκλωπος φαίνεται ἐπινοηθεὶς ἵνα καταδείξῃ τὰ ὀλέθρια τῆς ἀκρασίας ἀποτελέσματα. Αἱ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐμβρωμάτων συνδιαλέξεις ἦσαν συνήθως σπουδαῖαι, ἡ δὲ μουσικὴ, ἡ ὄρχησις, καὶ τὸ ᾄσμα, τ' ἀπαραίτητα αὐτῶν παρεπόμενα.

Μολπή τ' ὄρχηστός τε· τὰ γὰρ τ' ἀναθήματα δαιτὸς
Ὅδ. Α. 152.

Συνίστατο δὲ ἡ μολπή, οὐχὶ εἰς θορυβώδη αὐτῶν τῶν δαιτυμόνων ᾄσματα, ἀλλ' εἰς τρυφεροὺς ὕμνους, καὶ ῥαψωδίας ἐμβριθεῖς τοῦ ἀοιδοῦ, ὅστις, καθήμενος παρ' ἰδίαν τράπεζαν ἐπὶ θρόνου ἀργυροῦλου, ἔψαλλε τοῖς δειπνοῦσιν, Ὅδ. Θ. 65. 472. Εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ Ἀλκινόου, φέρ' εἰπεῖν, ἔψαλλεν ὁ Δημόδοκος τοὺς ἔρωτας τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀφροδίτης, Ὅδ. Θ. 263, καὶ ἀργότερον τὰ κατὰ τὸν Δούρειον ἵππον. Αὐτόθι, 491. Καὶ εἰς αὐτὸ δὲ τὸ δεῖπνον τῶν οὐχὶ λίαν ἀδρῶν πῶ ἔθει μνηστῆρων ἔψαλλε, καίτοι ἄκων, ὁ Φήμιος, Ὅδ. Α. 153. Τὸ συνηθέστερον εἰς τοιαύτας περιστάσεις ὄργανον ἦν ἡ φόρμιγξ,

ἡ δαιτὶ συνήορός ἐστι θαλεῖη,
Ὅδ. Θ. 99.

καὶ περὶ ἧς ἀλλαχοῦ λέγεται,

ἦν ἄρα δαιτὶ θεοὶ ποίησαν ἐταίρην.
Ὅδ. Ρ. 271.

Ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη τιμὴ, ἧς ἀπήλαυον κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους οἱ ἀοιδοί, ἐστὶ καὶ αὕτη τρανὸν τεκμήριον τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων, καὶ τοῦ προκεχωρηκότος πολιτισμοῦ τοῦ παναρχαίου ἐκείνου κόσμου. Οἱ λόγοι, οὓς ἀπευθύνει πρὸς τὸν Δημόδοκον ὁ Ὅδυσσεύς, καὶ μόνοι παρέχουσιν ἀκριθεῖς εἰκόνα τῆς ἐποχῆς, καθ'

ἦν οἱ ἐν τοῖς στρατοπέδοις διαβιοῦντες ἥρωες, ἔθαλπον τοσοῦτον ἀκμαῖον τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα:

πᾶσι γὰρ ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισιν ἀοιδοὶ
τιμῆς ἔμμοροί εἰσι καὶ αἰδοῦς οὖνεκ' ἄρα σφέας
οἶμας Μοῦσ' ἐδίδαξε, φίλησε δὲ φύλον ἀοιδῶν

Ὅδ. Θ. 481.

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὅσον ἀφορᾷ τὸν χορόν. Συμπλέγματα ἰδίων χορευτῶν καὶ ὀρχηστρίδων, ὀρχουμένων πρὸς τέρψιν τῶν δαιτυμόνων, ἀπαντῶσι κατὰ πρῶτον ἐν τῇ κλασικῇ ἐποχῇ. Κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους, αὐτοὶ οἱ δαιτυμόνες, ἀνιστάμενοι μετὰ τὸ δεῖπνον, ὀρχοῦντο, καὶ ἀπεπεράτουν οὕτω τὴν διασκέδασιν. Ἐγειρόμενος δέ τις πρὸ τῶν ἄλλων, ἐζήτει συγγνώμην, ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ σήμερον.

Ὁ δόρπος τέλος παρετίθετο περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, Ἰλ. Τ. 208, Ω. 2. Περὶ τοῦ ἐμβρώματος τούτου, καὶ τῶν συνιστῶντων αὐτό, οὐδὲν πλέον γνωρίζομεν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐτύγγανε σπουδαιότερον τοῦ ἀρίστου, διότι εἰς Ἰλ. Τ. 208 καλεῖται μέγα δόρπον, καὶ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ ἡ ἔκφρασις ὀπλισάμεθα δόρπον, καταδεικνύουσα ὅτι ἦσαν ἀναγκαῖαι προετοιμασίαι τινές δι' αὐτόν. Ὅδ. Δ. 429.

Πλὴν τῶν τακτικῶν τούτων ἐμβρωμάτων ὑπῆρχον πλεῖσται περιστάσεις, καθ' ἃς κατ' ἔθος ἐδίδοντο μεγάλα συμπόσια. Οὕτω πρὸς τιμὴν ἐπισήμου τινὸς ξένου. Ἰλ. Ι. 70. Ὅδ. Δ. 621. Η. 4. 49. Θ. 41. Ἐπὶ θυσιῶν καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν τελετῶν, ἐπὶ γάμου, ἐπὶ κηδείας. Ὅδ. Γ. 5. Τοιούτων δ' ἐκτάκτων ἐστιάσεων διακρίνομεν εἶδη δύο, τὴν εἰλαπίνην, καὶ τὸν ἔρανον. Καὶ εἰλαπίνη μὲν ἦν τὸ κυρίως συμπόσιον, τὸ παρ' ἐνὸς ἐστιάτορος εἰς τοὺς ἐταίρους αὐτοῦ παρατιθέμενον κατὰ τὰς προμνησθείσας περιστάσεις· ἔρανος δὲ εἶδος ἐστιάσεως, δι' ἣν ἕκαστος ἔφερε τὰ ἴδια ἐδέσματα, Ἰλ. Κ. 217. Ὅδ. Α. 226. Λ. 415.

Περὶ Ὀμηρικῶν ἐράνων πλεῖστα ὅσα ἐλέχθησαν. Καὶ τινὲς μὲν παρέβαλον αὐτοὺς πρὸς τὰ σημερινὰ pic-nics, καὶ ὑπέθεσαν ὅτι πολλαὶ οἰκογένειαι, ἀθροιζόμεναι, μετέβαινον εἰς τινὰ ἐξοχὴν πρὸς διασκέδασιν, ἐκάστη τὰ ἴδια ἐδέσματα συγκομίζουσα, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν συμβαίνει· ἀλλ' ἕτεροι ἐθεώρησαν τολμηρὰν τὴν γνώμην

ταύτην. Καθ' ἡμᾶς τὴν ὀρθὴν τοῦ πράγματος ἐξήγησιν παρέχουσιν οἱ ἐπόμενοι στίχοι.

δαιτυμόνες δ' ἐς δώματ' ἴσαν θείου βασιλῆος,
οἱ δ' ἦγον μὲν μῆλα, φέρον δ' εὐήνορα οἶνον,
σῖτον δὲ σφ' ἄλοχοι καλλικρήδεμνοι ἔπεμπον,

Ὅδ. Δ. 623.

καθ' οὓς ὁ ἔρανος συμβαίνει παρὰ τῷ Μενελάῳ, καὶ οὐχὶ ἐν ἐποχῇ τινι. Καὶ ἀληθῶς εἶδομεν, ὅτι οἱ εὐγενεῖς ἐδείπνουν συνήθως παρὰ τῷ Βασιλεῖ, φυσικὴ ἐπομένως ἢ ὑπόθεσις ὅτι τότε ἐκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν, ἂν οὐχὶ πάντα, τὰ κυριώτερα τοῦλάχιστον τῶν εἰς τὴν τράπεζαν ἀναγκαίων, ὅπως μὴ πίπτῃ ὅλον τὸ θάρος ἐπὶ τοῦ ἐστιάτορος, δυσχερῶς ἐπαρκοῦντος εἰς διαρκῆ διατροφήν τοσοῦτου πλήθους δαιτυμόνων. Οὕτως δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ταῦτα τὰ παρὰ τοῖς Βασιλεῦσι καὶ ἄρχουσι δεῖπνα φαίνονται ἡμῖν ὡς τὰ πιθανώτερον ὑπονοούμενα, ὅσάκις γίνεται λόγος περὶ ἐράνου, καὶ μένει τότε ἡ εἰλαπίνη, κατ' ἀντίθεσιν, γεῦμα, ὅπερ παρσκευάζεν ὀλόκληρον ὁ ἐστιάτωρ¹. Δειλῶς οὐχ ἤττον προβάλλομεν τὴν ἰδέαν ταύτην, ὡς νεωτερίζουσιν. Συγγραφεῖς τινες ὑπέθεσαν ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου, ὅτι οἱ μάγειροι καὶ ὑπηρέται ἔφερον αὐτοῦ τοῦ Μενελάου τοὺς ἄρνας, καὶ τὸν ἄρτον εἰς τὸ δεῖπνον, ὑποστηρίζοντες οὕτω ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει ἐνταῦθα σχέσις πρὸς τὸν ἔρανον². Ἀλλὰ τολμῶμεν εἰπεῖν, ὅτι σφάλλονται. Καὶ πρῶτον ἡ σημασία τῆς λέξεως δαιτυμόνων ἐστὶ παρ' Ὀμήρῳ στερεά, καὶ δηλοῖ τοὺς παρακαθημένους εἰς τὴν τράπεζαν, οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς ὑπηρετοῦντας. Καὶ τὴν λέξιν δαιτροὶ ἐὰν εὐρίσκομεν ἐνταῦθα, ἔμενε πάντοτε δόσλυτον τὸ ζήτημα, διότι εἶδομεν ὅτι δαιτρος ὑπῆρχεν ἰδίως εἰς. Ὅδ. Η. 103. 148. Ι. 7. Χ. 12. Ἀλλ' ὁ Ὅμηρος μεταχειρίζεται ἀναμφισβητήτως τὴν λέξιν δαιτυμόνων.

Ἀλλως τε, ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν οἱ δοῦλοι ἦσαν ἄγαμοι, οἱ δὲ μάγειροι καὶ ὑπηρέται δοῦλοι, ποία ἢ ἐξήγησις τῆς αἰφνηδίας ταύτης μνείας τῶν συζύγων αὐτῶν; Ὁ LENZ³ παρατηρεῖ πρὸς τούτοις,

¹ NITZSCH εἰς Ὅδ. Α. 22. PVGAS-MONBEL, αὐτόθι.

² Καὶ ὁ πολὺς δὲ VOSS οὐχὶ ὀρθῶς μετέφρασε „Köche mit ihren schön geschleierten Weibern.“

³ LENZ. Σ. 76.

ὅτι οὐδόλως ἀντέχειτο εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν εὐγενῶν τῆς ἐπο-
χῆς ἐκείνης τὸ φέρειν αὐτοπροσώπως εἰς τὸ δεῖπνον τοὺς ἄρνας
καὶ τὰς τροφὰς αὐτῶν, ἀφ' οὗ οἱ μνηστῆρες ἀπέσφαττον, καὶ παρε-
σκεύαζον οἱ ἴδιοι τὰ πρὸς διατήρησιν αὐτῶν ἀναγκαῖα ζῶα. Ὅμοίως
κ' αἱ γυναῖκες αὐτῶν ἐκόμιζον τὸν ἄρτον. Τῆς αὐτῆς γνώμης
ἐστὶ καὶ ὁ TERPSTRA — “Δαιτυμόνες illi qui fuerint, non satis
liquet, verosimiliter fuerint principes viri, forte γέροντες, qui a
rege epulare consueverant —”¹. Ὁ δὲ WACHSMUTH λέγει
“— Ἐρανος, als Schmaus, ist das unpolitische Gegenbild zu den
politischen Syssitien, und der Grundbedeutung von ἐράω, lieben,
verwandt mit den Agapen, Liebesmahlen des alten Christenthums”².
Φαίνεται δ' ἐκ τούτων, ὅτι ἔρανοι ἦσαν τὰ παρὰ τοῖς Βασιλεῦσι
διδόμενα δεῖπνα³.

ΕΔΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΟΤΑ.

Ἀλλ' ἐτάσωμεν ἤδη λεπτομερῶς τ' ἀναφερόμενα φαγητὰ καὶ
ποτά. Καὶ πρῶτον ἀλεύρου ὑπῆρχον δύο εἴδη, τὸ ἐκ σίτου, καὶ
τὸ ἐκ κριθῆς, τὸ μὲν καλούμενον ἄλφιτα, τὸ δὲ ἀλήατα⁴. Ἐξ
ἀμφοτέρων τῶν ἀλεύρων τούτων ἐζυμοῦτο ἄρτος, καλούμενος καὶ
πίρινος, καὶ σῖτος. Ὅδ. Ρ. 362. Ι. 9. Ἡ τελευταία αὕτη ὀνομασία
σημαίνει πολλάκις γενικῶς καὶ πᾶν τὸ ἐδώδιμον. Οὕτως σῖτος καὶ
οἶνος, Ἰλ. Ι. 706. Ὅδ. Γ. 479, σῖτος καὶ ποτής, Ἰλ. Γ. 306,
Ἐσφαλμένως ἐν τούτοις παρατηρεῖ ὁ FRIEDREICH⁵, ὅτι ἐφ' ὁδοι-

¹ Ἦτοι “— Ὅποιοί τινες ἦσαν οἱ δαιτυμόνες οὗτοι ἀνεπαρκῶς κατα-
δείκνυται· κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦσαν μεγιστᾶνες, καὶ ἰδίως γέροντες, οἵ-
τινες κατ' ἔθος ἐδείπνουν παρὰ τῷ Βασιλεῖ.” — TERPSTRA, Cap. VI. §. 2.

² Ἦτοι “— Ὁ ἔρανος, ὡς ἔμβρωμα, ἦν τὸ ἰδιωτικὸν ἀπεικόνισμα τῶν
συσσιτίων, ἡ δὲ λέξις συγγενῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν τοῦ ἐράω, ὑπενθυμίζει
τὰς ἀγάπας τοῦ ἀρχαίου Χριστιανισμοῦ.” WACHSMUTH, Hellenische Alter-
thumskunde, 2. Aufl. II. Σ. 185.

³ AUGUSTI, Denkwürdigkeiten aus der christ. Arch. VIII. B. Σ. 78. STUCK,
Antiq. Conviv. I. 34.

⁴ OSCAR BRONSIN, de Coenis Homericis, Berlin, 1861. Σ. 2. Σχόλ. εἰς
Ιλ. Ο. 108. Τὸ σχόλιον εἰς Ἰλ. Β. 290 συγχέει ταῦτα λέγον “Ἀλφιτα τὰ
ἐκ κριθῶν ἄλευρα καὶ τὰ ἐκ σίτων”.

⁵ FRIEDREICH, Σ. 251.

ποριῶν ἦν ἐν χρήσει τὸ ἄλευρον ἀντὶ τοῦ ἄρτου, διότι ἐλέπομεν τὸν Τηλέμαχον παραλαμβάνοντα ἄλφιτα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ. Φυσικὸν δ' ἐστὶν ὅτι, τοῦ ἐτοίμου ἄρτου ξηρανομένου κατὰ τὴν διάρκειαν μακρᾶς ὁδοιπορίας, παρελαμβάνετο ἄλευρον, ἀλλὰ πιθανώτατον ὅτι ἐξ αὐτοῦ κατεσκευάζοντο εἶτα πλακοῦντες. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ σιτίνου ἀλεύρου γενικῶς ἀνεγνωρίζετο, καὶ συνήθως ἀποκαλεῖται διὰ τοῦτο *μυελὸς ἀνδρῶν*. Ὅδ. Β. 290.

Πλὴν τοῦ ἄρτου, τὴν θάσιν τῆς τροφῆς κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν ἀπετέλει τὸ κρέας, καὶ ἰδίως τὸ βόειον, τὸ ἄρνιον, καὶ τὸ χοίρινον. Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον τὸ τῆς ἐλάφου, καὶ ἐτέρων τινῶν θηρευομένων ζώων, Ἰλ. Η. 314. Ι. 208. Ὅδ. Β. 300. Ι. 155. Ξ. 19. Σ. 44. Ὁ μόνος δὲ τρόπος τοῦ παρασκευάζειν τὰ κρέατα ταῦτα ἦν ἡ ὀπτῆσις, καὶ αὕτη συνήθως ἐπὶ ὀβελῶν. Ἀφ' οὗ ἀπεκαίοντο αἱ τρίχες, ἀφῆρεῖτο τὸ δέρμα, ἐπερᾶτο τὸ ζῶον ἐπὶ τοῦ ὀβελοῦ, καὶ περιστρέφετο ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς. Ἐν καιρῷ δὲ τῆς ὀπτήσεως ἐρῶραντίζετο δι' ἀλεύρου καὶ ἁλατος, ὥστε τὸ περίπυστον ὀπτὸν ἄρνιον τῶν ἄρματωλῶν περιῆλθεν αὐτοῖς εὐθὺς ἀπὸ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Αἴαντος, Ὅδ. Ξ. 77.

Ἀλλὰ καὶ πτηνὰ ἥσθιον ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ἐποχῇ· ἐν Ὅδ. Τ. 536 ἀναφέρονται χῆνες, οἵτινες ἐχρησίμευον εἰς βρωσιν. Ἔτερον ἔδεσμα ἦν εἰδὸς τι ἀλλᾶντος, κατασκευαζομένου ἐκ κοιλίας αἰγός, πληρουμένης διὰ κνίσσης καὶ αἵματος, καὶ εἶτα ὀπτουμένης. Ὅδ. Σ. 44. Τὸν τρόπον τῆς ὀπτήσεως τοῦ ἀλλᾶντος τούτου περιγράφουσιν ἀκριβῶς οἱ ἐξῆς στίχοι, καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς ὠραία παραβολή, καθ' ἣν παρίσταται ὁ Ὀδυσσεὺς δυσανασχετῶν κατὰ τῶν μνηστήρων, καὶ περιστρεφόμενος,

ὥς δ' ὅτε γαστέρ' ἀνὴρ, πολέος πυρὸς αἶθομένοιο,
ἐμπλείην κνίσσης τε καὶ αἵματος, ἔνθα καὶ ἔνθα
αἰόλλῃ, μάλα δ' ὦκα λιλαίεται ὀπτηθῆναι κλπ.

Ὅδ. Υ. 28.

Ὁ μυελὸς ἐτρώγετο καὶ οὗτος, κ' ἐθεωρεῖτο ὡς λίαν θρεπτικὴ τροφή, δι' ἃ καὶ ἀπεκαλεῖτο, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ὁ σῖτος μυελὸς ἀνδρῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐχρησίμευεν ἰδίως ὁ νωτιαῖος μυελός, καθ' ἔσον ἐν Ἰλ. Υ. 483 εὐρίσκομεν τὴν ἔκφρασιν “*μυελὸς αὐτὶ σφονδυλίων ἐκπαλθ'*”. Ὁ μικρὸς Ἀστυάναξ ἐτρέφετο διὰ κνίσσης

καὶ μυελοῦ ἀρνῶν. Ἰλ. X. 501. Πιθανὸν δὲ ὅτι ὁ μυελός, ἕνεκα τῆς τρυφερότητος αὐτοῦ, ἐχρησίμευεν ἰδίως ὡς τροφή διὰ τοὺς παῖδας, καθ' ὅσον καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς λέγεται ἐν τῇ νηπιακῇ ἡλικίᾳ διὰ μυελοῦ τραφεῖς.

Παράδοξόν ἐστίν ὅτι, ἐν ᾧ ἡ ἀλυσία ἐτύγγανε τῷ Ὀμήρῳ γνωστῇ, ἰχθυὺς οὐδέποτε ἀναφέρονται εἰς τὰς τραπέζας τῶν ἡρώων, ἐκτὸς μόνον ἐν Ὀδ. Δ. 308, ἐν περιπτώσει ἐσχάτης ἀνάγκης καὶ πείνης. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐθεωροῦντο καὶ οὗτοι ὡς οὐχὶ ὑγιῆς, καὶ εἰς ἐπὶρρώσιν συντελοῦσα τροφή, πιθανῶς ὡς ἐκ τῆς ἀναιμίας αὐτῶν. Ἀπ' ἐναντίας τὰ ὄστρακα ἐτρώγοντο συνεχῶς, ὡς καταφαίνεται ἐν Ἰλ. Π. 745.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀναφέρονται οἱ κύαμοι, οἱ ἐρέθινθοι, καὶ τὰ λάχανα, καὶ οὐδαμοῦ μὲν λέγεται ὅτι ἐχρησίμευον εἰς τροφήν, ἀλλ' ὑπάρχει πᾶσα τούτου πιθανότης, διότι ἄλλως ἦν ἄσκοπος ἡ ἐν τοῖς κήποις φυτεία αὐτῶν, Ἰλ. N. 589. Γνωστὸς ἦτο πρὸς τούτοις καὶ ὁ τυρός, Ὀδ. Δ. 88. I. 232, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐτρώγετο οὗτος συνήθως ἀναμεμιγμένος μετὰ μέλιτος καὶ οἴνου, ἐξ ὧν κατεσκευάζετο ποτόν τι, περὶ οὗ κατωτέρω, Ὀδ. K. 234. Y. 69.

Ἡ χρῆσις τοῦ ἁλατος πρὸς ἄρτυσιν τῶν ἐδεσμάτων, γνωστῇ καὶ τότε, καταδείκνυται ἐν Ὀδ. Λ. 123. Ψ. 270. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ παροιμία “οὐδ' ἄλλα δοίης”.

Περίεργόν ἐστίν ὅτι τὸ ὕδωρ οὐδέποτε ἀναφέρεται ὡς πινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ οἶνος οὐδέποτε μόνος ἐπίνετο, εἶδομεν δὲ ὅτι κράμα τῶν δύο τούτων ἦν τὸ σὺνηθες ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ἐποχῇ ποτόν. Ποία ἡ ἀναλογία τῆς μίξεως, ἥτις πιθανῶς καὶ διέφερε κατὰ τι συμφώνως πρὸς τὰς ὁρέξεις, ἀγνοοῦμεν· φαίνεται ὅμως ὅτι αὕτη ἠκολούθει ὅπωςδῆποτε τοὺς κανόνας τῆς σωφροσύνης, ἐπικρατοῦντος τοῦ ὕδατος. Ὁ Ἡσίοδος συγχωρεῖ μόνον ἐν τέταρτον οἴνου πρὸς τριπλάσιον ὕδωρ. Εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ὡς μετὰ κάματον ὁδοιπορίας, καὶ πάντοτε διὰ τοὺς γέροντας, ἐλαμβάνετο πλειότερος οἶνος, καὶ τότε ἐκαλεῖτο τὸ ποτόν *ξωρότερον*, Ἰλ. I. 203.

Ἐκ τῆς ἀσθενοῦς ταύτης μίξεως ἐξηγεῖται πῶς ἐδίδατο εἰς τὰ παιδία, καὶ εἰς τὰς γυναῖκας ὁ οἶνος, ὡς πολλοὶ καὶ σήμερον ποιοῦσι, Ἰλ. I. 483. Εἶδομεν ὅτι ἡ Ναυσικάα, ἀπερχομένη μετὰ

τῶν θεραπαινίδων αὐτῆς εἰς τὸν ποταμόν, παρέλαβε καὶ ἀσχὸν οἴνου, Ὅδ. Η. 77. Καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς δέ, ἀναχωρῶν, προσφέρει τῇ Ἀρήτῃ κύπελλον πλήρες οἴνου, Ὅδ. Ν. 57. Ὁ οἶνος λέγεται παρ' Ὀμήρῳ αἶθοιψ, Ἰλ. Α. 462. Ὅδ. Μ. 19 ἦτοι φλογερός, ἢ ἐρυθρός. Ὁ KÖPPEN προτιμᾷ τὴν πρώτην σημασίαν. „— Der Wein wird feurig blinkend, oder schwarzroth genannt; welchen Sinn Homer damit verbunden hat, lässt sich nicht ganz entscheiden, doch würde sich das erstere vorziehen, weil er αἶθων und αἶθοψ von Metallen und von Thieren Ἰλ. Β. 839. Χ. 241. Ὅδ. Σ. 374, gebraucht, die eine feurig glänzende Farbe haben; auch hat der Rothwein, den Homer allein, oder doch am häufigsten erwähnt, diese Eigenschaft vorzüglich“ —¹.

Ἡ δὲ ἐνέργεια τοῦ οἴνου ἐθεωρεῖτο κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις ὡς ἐπιβρώνουσα, ἢ ἐκθηλύνουσα. Ἡ Ἐκάβη λέγει τῷ ἐκ τῆς μάχης ἐπανακάμπτοντι Ἑκτορι, ὅτι δεῖται ὀλίγου οἴνου, ὅπως ἀναζωπυρήσῃ τὰς ἐξασθενισθείσας αὐτοῦ δυνάμεις, Ἰλ. Ζ. 261, ἀλλ' οὗτος ἀπαρνεῖται πρὸ τῆς μάχης τὸ προσφερόμενον ποτόν, ἵνα “μὴ λάθῃται μένους ἀλκῆς τε”· ὥστε φαίνεται ὅτι μετὰ τὴν ἐργασίαν μὲν ἐθεωρεῖτο ὠφέλιμος καὶ συγκεχωρημένος, ἀλλὰ πρὸ ταύτης βλαβερός. Ὡς ἐρεθιστικὰ δὲ πρὸς πόσιν τοῦ οἴνου ἐχρησίμευον τὰ κρόμμυα. Συνηθέστατον κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους ποτόν ἦν καὶ τὸ γάλα, ἰδίως δὲ τὸ βόειον, τὸ ἄρνιον, καὶ τὸ αἶγιον. Ἀλλ' οἱ Ἰππόμολγες, οἱ Σκύθαι οὗτοι καὶ πτωχοὶ νομάδες, μετεχειρίζοντο τὸ ἵππειον, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν· ἐννοεῖται δὲ ὅτι οὐδὲν κοινὸν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων.

Τέλος καὶ ἕτερον εἶδος ποτοῦ ἀναφέρεται, τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν, καὶ κατασκευαζόμενον ἐκ τυροῦ, οἴνου, μέλιτος, καὶ ἀλεύρου, Ἰλ. Α. 639, ἐκαλεῖτο δὲ τοῦτο κυκεών. Διὰ τοιούτου ποτοῦ, ἀφ' οὗ ἀνέμιξεν αὐτῷ τὰ φάρμακα, μεταμορφοῖ ἡ Κίρκη τοὺς ἐταίρους τοῦ Ὀδυσσεύς, Ὅδ. Κ. 235.

¹ Ἦτοι “— Ὁ οἶνος ἀποκαλεῖται φλογερός, ἢ ἐρυθρομέλας. Ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τῶν Ὀμηρικῶν τούτων ἐκφράσεων δυσχερῶς ὀρίζεται, ἀλλὰ προτιμητέα ἢ πρώτη ἐρμηνεία, διότι τὴν λέξιν αἶθων ἢ αἶθοιψ μεταχειρίζεται ἐν Ἰλ. Β. 839. Χ. 241. Ὅδ. Σ. 374. ὁμιλῶν περὶ μετὰλλων καὶ ζώων, ἅτινα κέκτῃνται φλογερὸν καὶ λαμπρὸν χρῶμα. Τὴν ιδιότητα δὲ ταύτην ἔχει εἰς μείζονα βαθμὸν ὁ ἐρυθρός οἶνος, ὅν μόνον, ἢ τοῦλάχιστον συνηθέστερον, ἀναφέρει ὁ ποιητής”.

ΕΠΙΠΛΑ ΚΑΙ ΑΓΓΕΙΑ ΧΡΗΣΙΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΡΑΠΕΖΑΝ.

Παρ' Ὀμήρῳ ἦν θεδαίως ἄγνωστος ἡ πληθὺς τῶν ἀγγείων, καὶ ἄλλων ἐργαλείων, τῶν εἰς τὴν τράπεζαν χρησίμων, καὶ ὑπὸ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ θαυμηδὸν εἰσαχθέντων. Ἀλλ' ἀναφέρονται οὐχ ἥττον τὰ ἐξῆς.

Χρυσοὺς πρόχους, καὶ ἀργυροὺς λέβης, χρησιμεύοντες εἰς νίψιν τῶν χειρῶν πρὸ τῶν διαφόρων ἐμβρωμάτων. Πρὸς ἀποξήρανσιν δ' αὐτῶν ὑπῆρχεν εἶδος μικρᾶς ὀθόνης, *χέρνιψ* καλούμενον. Κανᾶ ἐκ καλάμων πεπλεγμένα, ἢ κ' ἐκ χαλκοῦ, ἀργύρου, καὶ χρυσοῦ κατεσκευασμένα, ἐν οἷς ἐρρίπτετο ὁ ἄρτος, καὶ ἅτινα ἐτίθεντο εἴτα μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης, Ἰλ. I. 217, Ὀδ. A. 147, K. 355. Ἐν ὁμοίοις δὲ κανοῖς, ἀλλὰ μικροτέροις, ἐτίθεντο καὶ τὰ κρόμμυα, τὰ ποτῶ ὄψα. Ἰλ. A. 630.

Ἰδιαιτέρα τράπεζα, παρ' ἣν ἐκάθητο ὁ δαιτρός, κ' ἐφ' ἧς κατετέμνετο ὑπ' αὐτοῦ τὸ κρέας· ἐκαλεῖτο δὲ αὕτη *ἐλεός*. Ἰλ. I. 215. Πλὴν ταύτης ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα, καλουμένη *κρεῖον*, ἥτις ἦν ἰδίως μαγειρική, κ' ἐφ' ἧς κατεκόπτετο τὸ κρέας εἰς μεγάλα τεμάχια, ὅπως διαπερασθῇ εἰς τοὺς ὀβελοὺς. Ἄξιον μνήμης ἐστὶ πρὸς τούτοις καὶ τὸ *κώρυκον*, εἶδος δερματίνου ἀσκοῦ, ἐν ᾧ ἐτίθεντο αἱ ζωστροφίαι, αἱ ἐν ὁδοιπορίᾳ συμπεριλαμβανόμεναι, Ὀδ. E. 267.

Περὶ τῶν ἀγγείων, τῶν χρησίμων διὰ τὰ διάφορα ποτά, γνωρίζομεν πλειότερα, ἦσαν δὲ καὶ ταῦτα, κατὰ φυσικὸν λόγον, ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερα.

Καὶ πρῶτον ἡ μίξις τοῦ οἴνου μετὰ τοῦ ὕδατος ἐξετελεῖτο ἐν *κρατῆρι*, συνήθως ἀργυρῷ, ἐνίοτε δὲ καὶ χρυσῷ. Ἰστατο δέ, ὡς εἴδομεν, ἱκανὸς ἀριθμὸς τῶν κρατήρων τούτων εἰς τὴν παρὰ τὴν θύραν τοῦ δώματος ὀρισμένην δι' αὐτοὺς θέσιν. Περὶ τοῦ σχήματος αὐτῶν οὐδὲν ἔχομεν εἰπεῖν ἰδιαίτερον, διότι ἦσαν κατὰ τοῦτο ἀπλούστατοι, ὁμοιάζοντες μικροὺς πίθους. Ἡ χωρητικότης αὐτῶν ἦν ἱκανή, Ἰλ. Γ. 247. Ὀδ. A. 110. H. 179. I. 9. X. 341.

Ἐκ τοῦ κρατῆρος δὲ τούτου ἐχεῖτο ὁ οἶνος εἰς παντοειδεῖς φιάλας καὶ κύπελλα. Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμὸς ἦν αἰείποτε πλούσιος ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, κ' ἐνασμενιζόμενος εἰς τὴν

ποικιλίαν καὶ καλλονὴν τῶν σχημάτων, ἐπενόησεν ἀναρίθμητα αὐτῶν εἶδη. Καίτοι δὲ ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ἐποχῇ ἔλειπεν ἔτι ἡ ἄπειρος τῶν κλασικῶν χρόνων ποικιλία, ἥτις ἀποβαίνει ἀληθῆς κυκεών, οὐχ ἥττον εἰσι καὶ τὰ ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσιν ἀναφερόμενα ἀγγεῖα οὐχὶ ὀλίγα.

Καὶ πρῶτον τὸ σκύφος ἦν ἀπλοῦν ξύλινον ποτήριον, ἐν χρήσει παρὰ ταῖς πτωχαῖς τάξεσι. Ἀνώτερον τούτου, ἀλλὰ πάντοτε ἀγροτικόν, ἦν τὸ κισσύδιον, Ὀδ. Ι. 346, ὅπερ, ὡς ἐκ τῆς ὀνομασίας δῆλον, ἦν καὶ τοῦτο ποτήριον ἐκ ξύλου κισσοῦ κατεσκευασμένον. Ὁ Εὐριπίδης μεταχειρίζεται, ἀντὶ μιᾶς λέξεως, τὴν ἔκφρασιν σκύφος κίσσινον· ὁ δὲ MONTBEL παρατηρεῖ, ὅτι ἡ δεισιδαιμονία, καθ' ἣν ἡ ἐκ κισσυδίου πόσις ἰάτρους τὴν μελαγχολίαν, ὑποκρύπτει ἴσως ἀπλὴν ἀλληγορίαν, χαρακτηριζομένης οὕτω ὑπάρξεως ἀπλῆς καὶ λιτῆς, οἷα ἐστὶν ἡ τῶν χωρικῶν, εἰς οὓς τὸ κισσύδιον ἰδίως ἀνῆκε. Φαίνεται δὲ ὅτι ἦν τὸ σκεῦος τοῦτο ἱκανῶς χωρητικόν, διότι ὁ Πολύφημος μόλις τρεῖς κενώσας αὐτό, πληρούμενον ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύς, ἐμπίπτει εἰς ἐντελῆ μέθην.

Τὸ δέπας ἦν τὸ μέγιστον τῶν ἐν χρήσει πολυτελῶν ἀγγείων. Φαίνεται δὲ ὅτι εἶχεν ἀληθῶς ἐνίοτε ὅλως ἐξαιρετικὴν ἀξίαν. Ἐν Ἰλ. Ι. περιγράφεται δέπας ἀνῆκον τῷ Νέστορι, καὶ κατεσκευασμένον ἐκ ξύλου. Χρυσοῖ ἦλοι κατεκόσμου αὐτό, καὶ τέσσαρες χρυσαῖ περιστραὶ ἀπετέλουν τέσσαρας λαβὰς. Πολλὰ ἐγράφησαν περὶ τοῦ σκεύους τούτου, καὶ ἰδίως περὶ τῆς θέσεως, ἣν κατεῖχον αἱ ἐν λόγῳ λαβαί. Καὶ τινὲς μὲν θέλουσιν ὅτι αἱ δύο ἐξ αὐτῶν εὐρίσκοντο ἐπὶ τῆς κορυφῆς, αἱ δ' ἕτεραι δύο περὶ τὰ μέσα, ὡς εἰς τ' ἀγγεῖα τῆς Κορίνθου. Ἄλλοι ὅμως ἰσχυρίζονται ὅτι ὑπῆρχον δύο μόνον λαβαί, ἐκτεινόμεναι ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τῆς βάσεως τοῦ σκεύους, καὶ ἀποτελοῦσαι δύο ἐξοχὰς ἑκατέρα, δίκην ἰδίας λαβῆς¹. Καὶ μενεῖ μὲν ἐσαεὶ ἐν ἀμφιδόλῳ ἡ λεπτομέρεια αὕτη, ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἡ χωρητικότης τοῦ ἀγγείου ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ χωρίου, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι, πληρωθέν, ἀπέβαινε δυσθάστακτον, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως αἱ τέσσαρες λαβαί, ὅπως φέρεται ὑπὸ πλείονων δοῦλων συγχρόνως.

¹ Ἀθήναιος XI. 12.

Τὸν κύπελλον ἦν καὶ τοῦτο ἀγγεῖον κατὰ πολλὰ ὅμοιον πρὸς τὸ θέπας, μέγα δηλαδὴ καὶ εὐρύκοιλον· κατεσκευάζετο ὅμως ἐκ μετάλλου, καὶ συνήθως ἐκ χρυσοῦ, Ἰλ. Γ. 247. Ὀδ. Α. 142. Τὸ δὲ ἀμφικύπελλον ἦν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, καὶ κατὰ τῶν πλείστων συγγραφέων τὴν γνώμην, σκεῦος συγκείμενον ἐκ δύο, οὕτως εἰπεῖν, κυπέλλων, διὰ τῶν θάσεων συνενουμένων, καὶ ὧν τὸ ἐν ἐχρησίμευσεν ἀείποτε ὡς θάθρον τοῦ ἐτέρου. Ὁ KÖRPER φρονεῖ ἐν τούτοις ὅτι ἦν ἀπλῶς ἀγγεῖον, ἔχον πολὺ τοῦ συνήθους κυπέλλου πλατυτέραν ἐσοχήν. Ὁ δὲ WINCKELMANN¹ ἰσχυρίζεται ὅτι ἀμφικύπελλον, ὡς καὶ ἀμφίθετος φιάλη, σημαίνει κύπελλον καὶ φιάλην, περιεχόμενα ἐντὸς ἐτέρων ὁμοίων, ἀλλὰ μειζόνων. Μεγάλη ἡ αὐθεντία τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἡ γνώμη αὕτη δοκεῖ ἡμῖν δυσπαράδεκτος.

Ὁ ἀμφιφορεὺς ἦν ἀγγεῖον μέγιστον, ἔχον δύο λαβὰς, καὶ ὑπὸ δύο ἀνθρώπων συνήθως φερόμενον, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα, Ὀδ. Β. 290.

Ἡ δὲ φιάλη ἦν ἀπ' ἐναντίας μικρά, ἐχρησίμευσεν ἰδίως εἰς πόσιν, καὶ εἶχε πλειότερον πλάτος ἢ βάθος. Ἰλ. Ψ. 270. 616. Λέγεται δὲ σχεδὸν πάντοτε ἀμφίθετος. Τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ WINCKELMANN γνωρίζομεν. Ἄλλοι δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀρίσταρχος, ἐννοοῦσι φιάλην διπλῆν, ἥτοι δύο συνηνωμένας διὰ τῶν θάσεων ἐν εἴδει ἀμφικυπέλλου. Ὁ Εὐστάθιος ὅμως λέγει ὅτι ἡ λέξις ἀμφίθετος, ὡς καὶ ἡ ὀνομασία ἀμφιφορεὺς, δηλοῖ ἀπλῶς τὴν ὑπαρξιν δύο λαβῶν.

Τὸ ἐλάχιστον τέλος γνωστὸν ἀγγεῖον ἦν ἡ κοτύλη, περὶ ἧς λέγεται,

... . κοτύλην τις τυτθὸν ἐπίσχευ,
χείλεα μὲν τ' ἐδίην', ὑπερφῆν δ' οὐκ ἐδίτνευ

Ἰλ. Χ. 495.

ὥστε φαίνεται ὅτι ἦν ἀληθῶς λίαν μικρά. Πρὸς ἀποταμίευσιν δὲ τοῦ οἴνου, ἢ παραλαβὴν αὐτοῦ εἰς ὁδοιπορίαν, ἐχρησίμευσον δερμάτινοι ἀσκοί, οἱ καὶ μέχρις ἡμῶν περισωθέντες.

Χρησιμώτατον κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν σκεῦος ἦσαν καὶ οἱ τρίποδες². Καί τινες μὲν αὐτῶν ἦσαν ἀπλαῖ θάσεις, ἐφ' ὧν

¹ WINCKELMANN. Geschichte der Kunst des Alterthums XI. B. I. K. §. 14. Werke Stuttg. 1847. B. I. Σ. 450.

² BÖTTIGER, Amalthea. B. III. Σ. 23.

ἐτίθετο λέβης πρὸς θέρμανσιν ὕδατος, ἄλλοι δὲ ἦσαν αὐτοὶ λέβητες, ἔχοντες τρεῖς πόδας· οἱ τοιοῦτοι ἐκαλοῦντο *ἐμπυριδιῆται*, ὡς ἐπὶ τοῦ πυρὸς τιθέμενοι. Ἰλ. Ψ. 702. Τρίποδες ἄπυροι, ἦτοι μὴ τιθέμενοι ἐπὶ τοῦ πυρὸς, ἦσαν οἱ ἕνεκα τῆς ὠραίας αὐτῶν ἐργασίας ὡς κοσμήματα μᾶλλον χρησιμεύοντες, ἢ καὶ οἱ εἰσέτι ἀμεταχείριστοι. Πασίγνωστοί εἰσιν οἱ ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου κατασκευασθέντες δώδεκα, ὑφ' οὓς ἔβηκε τροχοὺς, ἵνα κινῶνται *αὐτόματα*, Ἰλ. Σ. 372. Ἐπὶ τῆς λέξεως ταύτης στηριζόμενος ὁ BECKMANN¹ λέγει ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦν ἤδη γνωστὴ ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ἐποχῇ ἡ τέχνη τοῦ κατασκευάζειν αὐτόματα, ἢ σκεύη κινούμενα δ' ἐσωτερικοῦ μηχανισμοῦ, παραδέχεται δὲ ὅτι τοῦτο ἐννοεῖ ὁ Ὅμηρος. Ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτός ἐστιν ὅλως ἀπίθανος, οὐδὲ δυνατὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ τέχνη ἔφθασε κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐντελείας. Εἰς τοὺς τρίποδας ἔβηκεν ὁ Ἡφαίστος τροχοὺς, ὅπως μετακινῶνται εὐχερέστερον κυλιόμενοι, προκειμένου δὲ περὶ ὑπερανθρώπου τεχνίτου, ἐπενόησεν ὁ ποιητὴς ὅτι παρέσχεν αὐτοῖς τὴν ὑπερφυσικὴν δύναμιν τοῦ πορεύεσθαι αὐτοκίνητοι εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν Θεῶν, κ' ἐπανακάμπειν ἐκεῖθεν. Οἱ ἐπὶ τῶν τριπόδων τούτων τιθέμενοι λέβητες ἦσαν, ὡς εἰκός, μετάλλиноι, καὶ συνήθως χαλκοῖ, ἐχρησίμευον δ' ἀποκλειστικῶς πρὸς θέρμανσιν τοῦ ὕδατος, Ἰλ. Ι. 124. Φ. 362. Καὶ λέβητες δὲ καὶ τρίποδες ἐτίθεντο, ὡς εἶδομεν ἤδη, συνηθέστατα βραβεῖα ἐν ἀγῶσιν, Ἰλ. Λ. 700. Ψ 264.

¹ BECKMANN, Beiträge zur Geschichte der Erfindungen. B. IX. I. K.

